

JÁN SZOMOLÁNYI, Katedra logiky, FFUK, Bratislava

SZOMOLÁNYI, J.: N. Goodman's Constructivist Philosophy. *Filozofia* 44, 1989, No. 5, p. 593.

In the paper main characteristics of Goodman's philosophy are analyzed: nominalism, constructivism, relativism and pluralism. The author shows Goodman's attitude to physicalism and phenomenalism, he analyzes basic operations of worldmaking. The radicalism of Goodman's relativism and pluralism is documented in his way of using concepts „world“ and „version“. The relation between them leads to some paradoxes. In the paper the criteria of the constructivist theory of truth and its standing with regard to other conceptions of truth are also examined.

Vývoj teórie poznania je do značnej miery determinovaný vývinom empirických vied, zmenami v nazeraní na ich predmet a metódy skúmania. A tieto zmeny sú čoraz výraznejšie. Uznávaný prírodovedec nám podáva o tom nasledujúce svedectvo: „Prírodná veda neguje mechanický obraz prírody, oddelenej od nášho pozorovania, vnímania a prežívania. Stále zreteľnejšie nám predstavuje participačnú povahu reality, reality ako čohosi, čo je vytvorené, objektivizované neoddeliteľnou interakciou poznávacieho subjektu s potenciálmi, ktoré mu ponúka vonkajší svet. Tri prírodovedné disciplíny nám podávajú takúto správu o svete: kvantová fyzika, nerovnovážna termodynamika a kognitívna biológia“ (15, s. 2).

Teda poznávanie nielen ako svedecká výpoveď o reálnom svete, ale súčasne ako akt spoluvytvárania, konštrukcie tohto sveta. Snáď aj preto ten vzrastajúci záujem o filozofický konštruktivizmus i mimo filozofie vedy (pozri napr. 13). Za hlavných reprezentantov tohto smeru analytickej filozofie v súčasnosti treba považovať Nelsona Goodman a Thomasa Kuhna. A práve analýze Goodmanovej filozofie je venovaná táto štúdia.

*

Goodman verí, že filozofia dosiahla taký stupeň svojho rozvoja, keď v nej prevládajúci nesystematický spôsob výskumu je nahraditeľný rigoróznym a systematickým postupom. Predmetom filozofie by mala byť konštrukcia takých formálnych systémov, ktoré sú interpretovateľné v termínoch mimologických pojmov prirodzeného jazyka. Sám sa zaraďuje do filozofického prúdu, za hlavné dielo ktorého považuje Carnapove *Der Logische Aufbau der Welt*. Preto mnohé z hlavných postulátov jeho filozofie možno nájsť v štúdiu [7], ktorá je nielen obhajobou *Aufbau* proti jej hlavným kritikom, ale aj akýmsi vlastným manifestom.

Najčastejším terčom kritiky Carnapovho diela je fenomenalistický charakter pojmovej bázy jeho systému, ktorú tvoria tzv. „Elementarerlebnisse“. Rozšírenou námietkou proti fenomenalizmu je jeho údajná neúplnosť. K nej sa neskôr priklonil aj Carnap v zmysle tvrdenia, že fenomenalistický systém nemôže, na rozdiel od fyzikalistického, obsiahnuť celú vedu. Podľa Goodmana nie je neúplnosť, v uvedenom zmysle, sama osebe nejakou významnejšou prekážkou výstavby filozofického systému na fenomenalistickej báze. Pôvodné Carnapove presvedčenie o tom, že ním vybrané základné prvky sú postačujúce pre vybudovanie úplného systému, bolo síce unáhlené a neudržateľné, ale jeho omyl nie je väčší ako omyl tých, ktorí predpokladali, že Euklidova geometria je postačujúcou základňou pre úplnú geometriu roviny.

Občas sa vyskytuje tvrdenie, že fenomenalistický systém, už či úplný alebo neúplný, je epistemicky neadekvátny, pretože nesprávne popisuje poznávací proces. Javové udalosti a vlastnosti nie sú, podľa tohto náhľadu pôvodnými prvkami poznania, ale sú produktmi umelej, značne prešpekulovanej analýzy, takže fenomenalistický systém dáva značne prekrútený obraz o skutočnom poznaní.

Každý takýto pohľad — argumentuje Goodman — stojí na predpoklade, že otázka charakteru originálnych prvkov poznania je jasná a definitívne zodpovedaná. Nakoľko však každý popis je sám osebe istým kognitívnym usporiadaním, je ťažké povedať, ako vyzerá pôvodná kognitívne neusporiadaná skúsenosť. Goodmanova odpoveď na námietku, že fenomenalistický systém nie je pravdivým obrazom poznávacieho procesu je, že takýto systém ani nemôže byť, v uvedenom zmysle, pravdivý.

Fenomenalizmu sa ďalej vyčíta oproti fyzikalizmu jeho údajná nevýhodnosť vo funkcii poznávacej základne. Poukazuje sa na to, že i tie najbežnejšie objekty každodennej skúsenosti sú ťažko konštruovateľné zo základných prvkov fenomenalistickej bázy, zatiaľ čo fyzikalistický systém postavený zo známych a dobre pochopiteľných prvkov je schopný lepšie narábať s objektmi vedeckého záujmu. Podľa Goodmana ide o zdanlivý rozdiel, obmedzený na úroveň bázy. V oboch prípadoch sa začína s neformálnym, bežne používaným pojmovým aparátom, v ktorom sa tvoria množiny entít úplne odlišných od obyčajných vecí. Tieto entity sú však jednoduché, uniformné a vyčerpávajúce, čo umožňuje použiť ich vo funkcii základných elementov systému. Teda, stavebné prvky fyzikalistického systému nie sú o nič viac bežnými objektmi ako elementy systému fenomenalistického. V prípade fyzikalizmu ide navyše podľa Goodmana o istú zámenu, lebo priestorovo-časové body, ktoré tu vystupujú ako základné prvky, nie sú matematické či fyzikálne objekty, ale pozorovateľné predikáty. Goodman zdôrazňuje, že jeho cieľom nie je obhajoba fenomenalizmu pred kritikou fyzikalistov, ale iba upozornenie na slabiny protifenomenalistických argumentov. Systémy oboch typov sa môžu osvedčiť v uvažovanej funkcii.

Popri fenomenalizme vzbudil medzi filozofmi, kritikmi Carnapovho systému uvedenému v *Aufbau*, značný odpor aj konštruktivizmus — základná metóda výstavby tohto systému. Tento jav dáva Goodman do súvisu s antiintelektuálnymi tendenciami vo filozofii, ktoré našli svoje vyjadrenie najmä u Bergsona. Hlavnou námietskou tohto prúdu na adresu konštruktivistického systému je, že neposkytuje presný opis skúsenosti. Funkciou tohto však nie je pretvoriť alebo obnoviť skúsenosť, ale skôr ju zmapovať. A tak ako každá mapa, aj tento systém je schematický, selektívny, konvencionálny, zhustený a uniformný a relevantnou otázkou preň je predovšetkým to, či je použiteľný a správny v zamýšľanom smere.

Goodman tiež obhajuje extenzionalizmus Carnapovho prístupu. Podstatnú príčinu odmietania extenzionálnej identity niektorými Carnapovými kritikmi ako postačujúcej podmienky pre synonymnosť vidí v nepochopení primárnej funkcie konštrukcionalistického systému. Táto spočíva podľa neho vo vytvorení siete vzťahov, obsiahnutých v predmete skúmania a na to je potrebná istá štrukturálna korešpondencia medzi svetom systému a svetom predsystemového jazyka. Iba v tomto zmysle možno porozumieť konštruktivistickému systému; teda, chápať ho ako „štrukturálnu deskripciu“, a nie ako plnofarebný portrét reality. Extenzionálne kritérium identity teda nielen že nie je príliš slabým, ale naopak, je príliš silným kritériom. Goodman preto požaduje jeho zoslabenie v tom zmysle, že nie každé definiens má byť extenzionálne identické so svojím definiendom, ale že kompletný systém definient má byť, v istom zmysle, izomorfný s kompletným systémom definiend.

Niektoré z chýb a omylov, ktoré nachádza Goodman v *Aufbau*, pripisuje neprepracovanosti pojmového aparátu, pôvod iných vidí v istej filozofickej tradícii, od ktorej sa Carnap nedokázal plne odpútať. Tak pri diskusi o postavení vlastností sa často predpokladá, že ak sa uvažuje o podobnosti ako o relácii medzi dvojicami vecí, ktoré majú istú spoločnú vlastnosť, potom možno definovať triedu vecí obsahujúcich uvažovanú vlastnosť ako triedu tých vecí, ktoré sú si všetky navzájom podobné. Ale ako ukázal Goodman, uvedené chápanie podobnosti nezaručuje existenciu vlastnosti spoločnej všetkým veciam a v skutočnosti, žiadna uspokojujúca podmienka nemôže byť daná v termínoch diadickej podobnosti.

Význam *Aufbau* vidí Goodman predovšetkým v tom, že uviedli do filozofie techniku modernej logiky, súčasne s dovedy neobvyklými nárokmi na určitosť, koherenciu a striktnosť filozofického myslenia. Carnap tu aplikoval na základné filozofické problémy nové metódy, iba nedávno predtým úspešne rozvinuté v matematike. Potenciálnu dôležitosť tohto kroku pre filozofiu prirovnáva Goodman k významu Euklidovej deduktívnej metódy pre geometriu. Revízia filozofie, ktorú prináša konštruktivistické hnutie, spočíva podľa neho v poznaní, že hlavným cieľom filozofie je skôr popis sveta než jeho presný obraz a že analýza, presnosť a systematizácia sú skôr cnosti ako vady filozofického myslenia.

Vlastný Goodmanov systém sa podobná systému *Aufbau* vo svojom všeobecnom projekte. Sú dané isté primitívne binárne predikáty aplikované na veci určitého druhu, tzv. základné indivíduá. Zatiaľ čo Carnapov systém bol však „partikularistický“, Goodmanov je „realistický“. Základnými prvkami prvého systému boli konkrétne entity, u druhého sú to entity abstraktné. Zatiaľ čo Carnapove „Elementarerlebnisse“ sa vyskytujú iba v istom, jedinom momente, Goodmanove „qualia“ — čo sú farby, miesta vo vizuálnom poli a časové okamihy — sa môžu vyskytovať opakovane v mnohých časových momentoch, na viacerých miestach.

Ďalším rozdielom medzi spomínanými systémami je to, že Goodman využíva ako všeobecný konštrukčný systém kalkul indivíduí, a nie teóriu množín. Niektoré z primitívnych prvkov mu slúžia za základ pre celý kalkul indivíduí. Pravda, nie vždy ide o ten istý prvok. Zatiaľ čo v [11] to bola „diskrétnosť“ („Z“), v [9] je to „prekrývanie“ („o“) a v [6] „časť“ („<“). Pomocou každej z týchto relácií sú definovateľné ostatné uvedené relácie, ako aj pojmy identity, súčtu, súčinu, zvyšku, rozdielu a negácie.

Jazyk kalkulu indivíduí je konštruovaný spôsobom obvyklým vo formálnych systémoch. Popri logickom aparáte je tu minimum primitívnych termínov, konečný počet axiom a definície, z ktorých je významná hlavne definícia identity. K tomuto všeobecnému aparátu je v [9] pridaný špeciálny pojmový aparát pre príznaky, v Goodmanovej terminológii pre qualia, ktorých je konečný počet a nemôžu teda tvoriť kompaktné série. Prvá mimologická relácia, ktorú zavádza Goodman, je „Wxy“, v zmysle „x sa vyskytuje súčasne s y“, t. j., ak x je farba a y miesto, x sa nachádza v istom čase na mieste y; ak x je čas a y farba, y sa nachádza v čase x na istom mieste. Dve qualia z rôznych zmyslových polí sa nemôžu vyskytovať súčasne. Relácia W je symetrická, ireflexívna a netranzitívna.

Pojmy tvaru a veľkosti sa líšia od pojmov, ako sú miesto, farba a čas, inštancie ktorých tvoria základné prvky systému, v dvoch hlavných rysoch: po prvé zatiaľ čo, napríklad, každá časť červeného indivídua je červená a časti indivídua nachádzajúceho sa v istom momente sa tiež vyskytujú v tomto momente, časti štvorca nie sú všetky štvorcové, ani nie všetky časti dlhého indivídua sú dlhé. Po druhé ako tvar tak veľkosť sú v istom zmysle odvodené vlastnosti. Ak je známe, aké miesto v akom čase uvažované indivídium zaberá, vie sa aj, aký má tvar a akú veľkosť, nie však naopak. Preto jazyk systému obsahuje predikáty tvaru a veľkosti, nie však mená pre tvary a veľkosti, a preto tu vystupuje binárny predikát „Z“, v zmysle „je tej istej veľkosti ako“.

Dôvodom, pre ktorý Goodman uznáva za objekty svojho systému farby, nie však tvary, je nahradenie pojmu triedy reláciou celok-časť a prípustnosť iba tých objektov, ktoré sú konštruovateľné ako zjednotenia časových prierezov predmetu. Toto je pre Dummetta, v jeho kritickej analýze práce *The Structure of Appearance* (3) dôkazom, že lo-

gika tried, pri všetkých jej problémoch, podáva vierohodnejší obraz spôsobu formovania pojmov, ako logika postavená na relácii celok-časť.

Goodman definuje na qualiach usporiadanie, uvádzajúc predikát zhodnosti „M“, v zmysle: „nie je pozorovateľne rôzne od“. Pomocou tohto predikátu je zavedený rozklad qualií na kategórie. M je netranzitivné, a teda neimplikuje identitu; dve qualia sa môžu navzájom zhodovať, v uvedenom zmysle tohto slova, bez toho, aby boli identické. Sú však identické, a to je Goodmanova definícia tohto predikátu, ak sa zhodujú s tými istými qualiami. Tak dva odtiene zelenej farby sa môžu navzájom zhodovať, t. j. byť neodlíšiteľné, a byť pritom rôzne, ak existuje tretí odtieň tejto farby, ktorý sa zhoduje iba s jedným z nich.

Základným stavebným kameňom Goodmanovej filozofie bol nominalizmus. Táto záľuba v nominalizme ho viedla k vytvoreniu, spolu s Henry Leonardom, a aplikovaniu kalkulu individuí, ako aj k neskoršej spolupráci s W. V. Quineom, vyvrcholením ktorej bola spoločná štúdia *Steps toward a Constructive Nominalism*. V nej sa snažili ukázať, ako možno mnohé fundamentálne matematické pojmy rozvinúť na čisto nominalistickej báze. Ich pozícia je tu rovnako finitistická ako nominalistická, ale ako neskôr zdôraznil Goodman (6, s. 154), hoci finitizmus je s nominalizmom spriaznený, nie je s ním totožný, ani nie je preň nevyhnutnou podmienkou. Hlavný prínos Quina k rozpracovaniu nominalizmu bol vo formulácii jeho známych ontologických kritérií.

Goodman s Quineom sa od začiatku svojej spolupráce rozchádzali v postulovaní základných princípov nominalizmu. Pre Quina nominalizmus nepripúšťa žiadne abstraktné, ale iba fyzikálne objekty. Nominalizmus v Goodmanovom chápaní nevylučuje abstraktné entity, ale požaduje, aby všetko, čo je prípustné ako entita, bolo konštruovateľné ako individuum. Podľa jeho názoru, pri výstavbe systému treba rozhodnúť, ktoré termy sme ochotní interpretovať ako denotujúce a ktoré iba synkategorematicky.

Vzťah a hranica medzi nominalizmom a platonizmom bývajú vymedzené rôznym spôsobom. Benacerraf a Putnam [1] navrhujú rozlíšenie, podľa ktorého sa nominalista s platonikom zhodujú v tom, čo môže byť získané zo základných prvkov, ale nedohodnú sa na tom, čo z týchto prvkov získať nemožno. Pre Goodmana je rozhodujúce, že nominalizmus popiera možnosť vytvoriť pomocou tých istých entít dve rôzne entity. Na druhej strane pripustenie neobmedzeného postupu tvorenia tried z elementárnych prvkov, ako aj triedy tried, umožňuje platonikovi tvoriť rôzne entity z tých istých prvkov. A tu je práve deliaca čiara medzi platonizmom a nominalizmom, ktorý odmieta rozlišovať entity bez rozlíšenia ich obsahu. Toto obmedzenie vytvára na druhej strane príbuznosť medzi nominalizmom a extenzionalizmom, ktorá vychádza zo spoločnej averzie k prílišnému množeniu entít. Pre extenzionalistu sú dve entity identické, keď sa dajú rozložiť na tie isté entity. Teda extenzionalistické

ohraničenie tvorenia entít je špeciálnym prípadom oveľa prísnejšieho nominalistického obmedzenia.

K rozlíšeniu, či ide o nominalistický alebo platonistický systém, je dôležité poznať generujúcu reláciu systému, a teda aj to, ktoré prvky sú jeho atómami.

Na námietku, že nominalizmus tvoriac celky namiesto tried indivíduí, si často vynucuje uznanie rozptýlených a heterogénnych konglomerácií za indivíduá, odpovedá Goodman, že táto námietka vychádza z rozšírenia aplikácie termov ako „časť“, „celok“ a „indivídum“, mimo oblast dobre vymedzených priestorovočasových spojitých celkov. Predovšetkým však, že terminológia systému je irelevantná pre klasifikáciu systému ako nominalistického či platonistického.

Tvorenie svetov

Goodman sám charakterizuje svoju filozofiu ako irealizmus. Irealizmus však nie je u neho doktrínou, podľa ktorej by bolo niečo či dokonca všetko nereálne, ale značí „skeptickú, analytickú, konštruktivistickú orientáciu“ (10, s. 1), ktorá vidí „svet“ rozplynutý na verzie tvoriace svety, ontológiu považuje za „miznúcu“ a skúma tvorbu správnych verzií a dobre vybudovaných svetov.

Základnou pojmovou jednotkou v Goodmanovej teórii tvorenia svetov je „verzia“. Tento pojem zahŕňa v sebe tradičný pojem vedeckej teórie, jeho rozsah je však značne širší. I keď primárnym typom verzie je systém jazykových znakov vybudovaný podľa určitých pravidiel, u Goodmana je rovnocenným poznávacím prostriedkom systém vytvorený pomocou obrazov, tónov a pod. Jeho hlavnou tézou je: „My budujeme verzie a správne (pravdivé) verzie tvoria svety.“

Z tejto tézy vyplýva preňho potom ďalšia poučka, podľa ktorej, ak existuje aspoň jeden svet, tak ich je viac. Vychádza pritom z existencie správnych verzií, ktoré sú navzájom nezlučiteľné a takýmto nezlučiteľným správnym verziám zodpovedajú rôzne svety. Pritom Goodman neodmieta pojem redukcie. Redukcia jedného systému na iný môže prispieť k pochopeniu vzájomných vzťahov medzi verziami, ale redukcia v rozumnom chápaní tohto pojmu je preňho veľmi zriedkavá a vždy iba čiastočná.

Proces tvorenia svetov má podľa Goodmana tri základné črty:

1. Proces tvorenia svetov, a teda aj proces poznávania, je vlastne neprerušeným prechodom od jednej verzie k inej. Každý akt poznávania vychádza od určitej danej verzie a jeho výsledkom je opäť istá, nová verzia.

2. Žiadny rys sveta nie je nezávislý od verzie, v ktorej je vyjadrený. Neexistuje poznávanie ako také, bez určitého daného konceptuálneho systému.

3. Žiadna pravdivá verzia nie je zlučiteľná so všetkými pravdivými verziami.

Niektoré pravdy sú v zrejmom konflikte. Planéta Zem je v pokoji, obieha okolo slnka a zároveň sa pohybuje po nejakej celkom odlišnej dráhe — všetko v tom istom čase. Žiadna konzistentná teória — správna verzia, nemôže rešpektovať súčasnú platnosť nejakého tvrdenia a jeho negácie, pretože z takejto dvojice je odvoditeľné akékoľvek iné tvrdenie. Spomenuté kontroverzné tvrdenia možno samozrejme relativizovať, v uvedenom príklade na heliocentrický, geocentrický, prípadne iný systém. Táto relativizácia však podľa Goodmana problém nerieši, lebo neukazuje, ako sa Zem chová, ale iba to, čo tvrdia tieto rôzne verzie. Čo treba dodať, je to, že tieto verzie sú pravdivé. Ale tým sa kontradikcia obnoví. Goodman si kladie otázku, ako sa teda možno prispôbiť tejto situácii, t. j. existencii protirečiacich si pravdivých tvrdení, bez zrušenia rozdielu medzi pravdou a nepravdou a odpovedá si: hoci tak, že tieto verzie budú považované za pravdivé v rôznych svetoch. Verzie, ktoré nie sú aplikované v tom istom svete, nie sú viac v konflikte. Pravdivá verzia je pravdivá v určitom svete, nepravdivá v žiadnom. Pritom rozmanité svety pravdivých verzií sú skutočné svety, nie iba svety možné či „nesvety“ nepravdivých verzií.

Tieto skutočné svety neumiestňuje Goodman, samozrejme, do toho istého priestoru a času. Priestorovo-časové usporiadanie je vnútornou črtou jednotlivých svetov, a nie je mimo nich ničím determinované. Obvykle, hovorí Goodman, človek používa a myšlienkovy narába iba s jednou verziou sveta v tom istom čase (jav, ktorý H. Putnam nazýva „vnútorným realizmom“), ale pritom často prechádza od jednej verzie k inej. Napríklad, fyzik zamieňa podľa potreby svet vlnenia svetom elementárnych častíc. Podľa Goodmana sme teda súčasne monisti, pluralisti aj nihilisti; síce nie tak často, ako fúka vietor, ale tak, ako to vyžaduje uvažovaná situácia.

Pritom svet, ktorý budujeme, nie je tvorený z ničoho, ale je modifikáciou iných svetov. Tento proces začína vždy od nejakého sveta; tvorenie je v tomto prípade vždy pretváraním. Antropológia a vývinová psychológia, hovorí Goodman, môžu študovať sociálnu a individuálnu históriu tohto procesu, ale skúmanie univerzálneho či nevyhnutného počiatku je lepšie prenechať teológii.

Spôsoby tvorenia svetov

V [10], analyzuje Goodman niekoľko základných operácií, ktoré sa zúčastňujú na procese tvorenia svetov.

a) Skladanie a rozklad

Značná časť aktov konštrukcie svetov spočíva v oddeľovaní a opä-

tovnom skladaní; vydelení na druhy, časti a poddruhy; v analýze charakteristických črt rôznych komponentov; v rozlišovaní rôzností. Na druhej strane ide o skladanie celkov a častí, prvkov a podtried rôznej sorty; kombináciu rôznych znakov do komplexov a o tvorbu súvislostí. To všetko sa deje aplikáciou pomenovávania, zavádzania predikátov, gest, obrazov a pod.

Identifikácia závisí od organizácie entít a druhov. Otázka totožnosti dvoch entít je relativizovaná na uvažovaný svet. Identita či stálosť je vždy závislá od toho, ako je tento svet organizovaný. Ako ilustráciu uvádza Goodman, že sú rôzne kluby s tými istými členmi a rôzne členstvá toho istého klubu. Pravda, jednotlivé svety sa viac líšia navzájom vo vzťahu v teoretickej ako v praktickej rovine.

Rovnako opakovanie (napríklad vedeckého experimentu) je relatívne vzhľadom na organizáciu sveta. Svet môže byť heterogénny alebo monotónny, podľa toho, ako sú udalosti triedené do jednotlivých druhov. Úspech opakovaného experimentu nezávisí ani tak od toho, ako sa líši daná situácia od pôvodnej, ako od toho, či sa testuje tá istá hypotéza.

b) *Závažnosť*

Dva svety sa často nelíšia navzájom ani tak v príznakoch či v triedach predmetov a udalostí, ako v rozdelení na relevantné a irelevantné druhy. To, čo je relevantné v jednom svete, v tom druhom je postrádateľným. Tento rozdiel je rozdielom v dôraze na isté druhy entít.

Odlišnosť dvoch verzií spôsobená rôznym rozložením dôrazu sa najčastejšie prejavuje v umení. Portréty tej istej osobnosti v podaní rôznych maliarov sú rôzne práve v dôsledku nerovnakého rozloženia dôležitosti osobnostných črt portrétovaného u jednotlivých autorov. Pritom stupne relevantnosti a závažnosti tvoria častejšie hierarchiu ako dichotómiu.

c) *Usporiadanie*

Svety, ktoré sa nelíšia v entitách alebo v dôraze, sa môžu líšiť v usporiadaní. Usporiadanie je často prestúpené vnímaním a praktickým poznávaním, ako je usporiadanie farieb alebo tónov. Tvorenie sveta býva sprevádzané radikálnym znouusporiadaním. Na zavedenom usporiadaní je závislé akékoľvek meranie. Tieto usporiadania nie sú, podľa Goodmana nájdene či získané vo svete, ale sú do sveta zabudované. Teda usporiadanie, rovnako ako skladba či rozklad a závažnosť celku alebo častí, sa zúčastňuje na tvorbe svetov.

d) *Vynechávanie a dopĺňanie*

Prechod od jedného sveta k inému spočíva často vo vydelení a vynechaní starého materiálu a v jeho nahradení novým materiálom. Ako

zdôrazňuje Goodman, naša kapacita v prehliadnutí je nevyčerpatelná. Človek nachádza to, čo je pripravený nájsť a slepý na to, čo nehľadá. Je to charakteristická vlastnosť každodenného ľudského správania, ako aj ľudskej pamäti. Je to typické pre vedca, ale predovšetkým pre umelca. Vedec často vypúšťa entity a udalosti zo zorného poľa svojej pozornosti, a na druhej strane generalizáciou a indukciou neúplných pozorovaní dopĺňa oblasť svojho výskumu. Príkladom takého vypúšťania je situácia, keď sa nejaký súvislý dej nahrádza sústavou číselných údajov; príkladom dopĺňania je, keď sa z nameraných hodnôt pri istom experimente zostavuje graf spojitkej funkcie. Špecifický prípad dopĺňania vzniká pri vnímaní zdanlivého pohybu, ako je tomu napríklad pri premietaní animovaného filmu.

e) *Deformácia*

Deformácia môže nadobúdať formu korekcie, ako tomu býva v prípade fyzikálneho výskumu alebo formu prekrútenia, „preinačenia“, napríklad pri karikatúre, v prípade umeleckého stvárnenia.

Goodman, pravda, nepovažuje tento súpis spôsobov tvorenia svetov za úplný. Uvedené procesy vystupujú v kombináciách a často sú navzájom zastupiteľné. Tak ako nie je u Goodmana jediný svet, tak ani neexistuje iba jediný svet svetov.

Konstruktivistická teória pravdy

Z toho, čo sme doteraz povedali o Goodmanovej filozofii vyplýva, že jeho predstava o pravdivosti nebude môcť vychádzať z korešpondenčnej teórie pravdy. A skutočne, podľa neho nemožno nazerať na pravdu ako na vlastnosť vzťahu: verzia a niečo (napr. svet) mimo nej, ale ako na niečo charakteristické, jednak pre túto verziu samotnú, jednak pre jej vzťah k iným verziám. V [10] píše: „Verzia sa považuje za pravdivú, ak sa nepreviňuje proti žiadnej ‚neobľomnej‘ viere (presvedčeniu), a žiadnemu z jej princípov a poučiek“.

Zdalo by sa, že konstruktivizmu bude najbližšie tzv. koherenčná teória pravdy, tradícia ktorej vedie od Bradleyho a Neuratha k Rescherovi a ktorá za kritériá pravdivosti nejakého systému tvrdení považuje jeho neprotirečivosť a celosťnosť. Goodmanovi však samotná koherencia nepostačuje — a tu je v súhlase s B. Russellom — nakoľko táto nevylučuje situáciu, chybná verzia by platila rovnako ako správna. V jeho stanovisku je významné, že pojem pravdivosti je podriadený pojmu správnosti. Navyše, nie pri každej verzii má zmysel hovoriť o jej pravdivosti; napríklad, pri verziách, ktoré sa neskladajú z výrokov.

Jedným zo znakov spomínaného pojmu správnosti je platnosť indukčívnej inferencie. Podmienkami tejto platnosti je existencia určitého for-

málneho vzťahu medzi vetami a správna kategorizácia. Kategória či systém kategórií nie je ani pravdivý ani nepravdivý, ale nesprávne kategórie môžu urobiť indukciu nesprávnou, bez ohľadu na pravdivosť záveru. Záruku správnosti kategorizácie vidí Goodman v „zakorenení“, čo je zotrvačnosť modifikovaná invenciou.

Induktívna platnosť je teda jedným z kritérií pravdivosti, ale kľúčovú pozíciu má v uvažovanej teórii pravdy pojem akceptovateľnosti. Pravdivosť a akceptovateľnosť nie sú síce totožné, nakoľko pravda sa považuje za konštantnú a akceptovateľnosť za prechodnú; ale úplná, konečná akceptovateľnosť má hodnotu stálosti, pravdy. Táto úplná akceptovateľnosť slúži Goodmanovi za postačujúcu podmienku pravdy. A pretože akceptovateľnosť obsahuje indukčnú platnosť zahrnujúcu v sebe správnu kategorizáciu, ktorej kritériom je spomínaná zakorenenosť; musí byť podľa Goodmana duševná dispozícia považovaná za súčasť pravdy. Vzhľadom na to, že svety produkujeme my, zmysel pravdy neleží v nich, ale v nás, či lepšie povedané, v našich verziách a v tom, ako s nimi zaobchádzame. Pritom pravda a správnosť môžu byť niekedy v konflikte; keď to, čo potrebujeme, je jasný, ale skôr aproximatívne pravdivý všeobecný zákon, ako striktne pravdivý, ale informačne preťažený výrok.

Goodmanova predstava pravdy je veľmi blízka tzv. antirealistickému prúdu v súčasnej analytickej filozofii, ktorého najvýraznejšími predstaviteľmi sú M. Dummett a „renegát“ H. Putnam. Spája ich najmä presvedčenie, že pomocou „metafyzického“ realistického pojmu pravdy sa nedá vybudovať teória vedeckého poznania. Tak H. Putnam [16], odmieta aj kompromisnú formuláciu Donalda Davidsona, ktorý navrhuje pristúpiť na definíciu, podľa ktorej poznať zmysel istého výroku znamená vedieť, za akých podmienok je tento výrok pravdivý. Podľa Putnama je však každá konkretizácia takejto formulácie tautológiou, a preto ju nemožno považovať za vysvetlenie porozumenia.

Takisto antirealisti odmietajú princíp ekvivalencie formálnej sémantiky, podľa ktorého povedať o nejakom výroku, že je pravdivý, je ekvivalentné s jeho potvrdením. Podľa nich nejestvuje, ani nemôže jestvovať nezávislý test pravdivosti, ani zaručenej potvrditeľnosti. Podľa Putnama aj Goodmanove myslenie smeruje k verifikacionalistickej či „nerealistickej“ sémantike, v duchu ktorej rozumieť jazyku značí ovládať podmienky zaručenej potvrditeľnosti a správnosti, a nie pochopenie podmienok pravdivosti v starom realistickom zmysle. Pravda, v uvedenom chápaní nie je potom nič iné, ako idealizácia zaručenej potvrditeľnosti.

*

Goodmanov relativizmus ako aj pluralizmus nadobúdajú v mnohých jeho prácach charakter radikalizmu dovedeného až do krajností. Preja-

vilo sa to napríklad pri diskusii o fyzikalizme a fenomenalizme. Pre Goodmana neexistuje privilegovaná báza pre poznávanie; redukcia zmyslových dát na fyzikálne objekty a javy je preňho rovnako rozumná ako redukcia fyzikálnych objektov na zmyslové dáta. Fyzikalizmus ako aj fenomenalizmus sú prípustné ako výskumné programy a zároveň neprípustné v postavení „dogmatických monizmov“

Dobrou ilustráciou krajného relativizmu je spôsob, akým používa pojmy svet a verzia. V skutočnosti pojem sveta nikde explicitne nedefinuje a analýza kontextov, v ktorých je použitý, vedie, ako to podrobne dokumentoval J. Scheffler (18), k dvom navzájom konfliktným interpretáciám. Podľa jednej je svet pravdivá (či správna) verzia, podľa druhej ide o ríšu vecí popisovaných správnou verzou.

Je, samozrejme, podstatný rozdiel v tom, či sa hovorí o tvorení sveta v prvom alebo v druhom význame tohto slova. V tom druhom prípade ide o ťažko pochopiteľnú a neprijateľnú predstavu, nielen pre „metafyzického“ realistu. Napriek tomu Goodman (8) trvá na prípustnosti teórie tvorenia svetov v obidvoch uvedených významoch. Pojmy sveta a verzie sú preňho, v uvažovanom kontexte, navzájom zameniteľné.

Z tohto radikálneho odmietania akéhokoľvek predpokladu stoja-
cého mimo myšlienkový akt konštrukcie plyní aj Goodmanova téza, že
dve konzistentné, protirečiacie si verzie, tvoria dva rôzne svety. Pritom,
ak si predstavíme situáciu známu z logiky neostrých termínov, kde vý-
razové prostriedky dvoch verzií (vedeckých teórií), sa líšia iba stupňom
ostrosti, či tolerancie k omylu, je zjavné, že môžu existovať dva proti-
rečiacie si popisy (verzie) toho istého sveta.

Uvedené „extrémy“ Goodmanovej filozofie však, podľa mňa, nezni-
žujú inšpiratívnu silu konštruktivismu a viazanosť na nominalizmus
a irealizmus je tiež iba zdanlivo podstatnou, neodstrániteľnou črtou
tohto prístupu.

LITERATÚRA

1. BENACERRAF, A. — PUTNAM, H.: *Philosophy of Mathematics*. Prentice-Hall 1964.
2. CARNAP, R.: *Der Logische Aufbau der Welt*. Berlin 1928.
3. DUMMETT, M.: *Truth and other Enigmas*. Harvard UP, Cambridge 1978.
4. FARRELL, R.: Michael Dummett on the Structure of Appearance. *Synthese*, vol. 28 (1974).
5. GOODMAN, N.: *A World of Individuals*. In: *The Problem of Universals*. University of Notre Dame. Press 1956.
6. GOODMAN, N.: *Problems and Projects*. The Bobbs-Merrill Comp. 1972.
7. GOODMAN, N.: *The Revision of Philosophy*: In: *American Philosophers at Work*. (Sidney Hook, ed.), New York 1956.
8. GOODMAN, N.: Reply to I. Scheffler. *Synthese* 45 (1980), č. 2.
9. GOODMAN, N.: *The Structure of Appearance*. (3. edition) 1977, D. Reidel PC.
10. GOODMAN, N.: *Ways of Worldmaking*. The Harvester Press, 1978.
11. GOODMAN, N. — LEONARD, H.: *The Calculus of Individuals and Its Uses*. *Journal of Symbolic Logic*, vol. 5 (1940).

12. GOODMAN, N. — QUINE, W. V.: Steps Toward a Constructive Nominalism. In: Journal of Symbolic Logic, vol. 12, 1947.
13. HACKING, I.: The Sociology of Knowledge about Child Abuse. Nous vol. 22, 1988, č. 1.
14. HEMPEL, G.: Comments on Goodman's Ways of Worldmaking. Synthese 45, 1980, č. 2.
15. KOVÁČ, L.: Premýšľanie o vede a mravnosti. In: Slovenské pohľady 1988, č. 9.
16. PUTMAN, H.: Reflexions of Goodman's Ways of Worldmaking. In: Journal of Philosophy 76, 1979, č. 11.
17. QUINE, W. V.: On Empirically Equivalent Systems of the World. Erkenntnis X, 1975, č. 2.
18. SCHEFFLER, I.: The Wonderful Worlds of Goodman. Synthese 45, 1980, č. 2.

КОНСТРУКТИВИСТСКАЯ ФИЛОСОФИЯ Н. ГУДМЭНА

Ян Сомолани

В статье анализированы главные характеристики философии Гудмэна: номинализм, конструктивизм, релятивизм и плюрализм. Автор указывает на отношение Гудмэна к физикализму и феноменализму, анализирует основные операции создания миров (Worldmaking). Радикальность релятивизма и плюрализма Гудмэна документирована способом, с каким он использует понятия мир и версия. Отношение между ними ведет к определенным парадоксам. В статье также изучаются критерии конструктивистской теории истины и ее положение с учетом других концепций истины.

DIE KONSTRUKTIVISTISCHE PHILOSOPHIE N. GOODMAN'S

Ján Szomolányi

In der Studie werden die Hauptcharakteristiken der Goodmanschen Philosophie analysiert: Nominalismus, Konstruktivismus, Relativismus, Pluralismus. Der Vf. stellt Goodmans Verhältnis zu Physikalismus und Phänomenalismus heraus, analysiert die Grundoperationen des „worldmaking“. Die Radikalität des Goodmanschen Relativismus und Pluralismus ist durch die Weise dokumentiert, wie er die Begriffe Welt und Version verwendet. Das Verhältnis beider führt zu gewissen Paradoxa. In der Studie werden auch Kriterien der konstruktivistischen Wahrheitstheorie untersucht sowie ihr Stellenwert angesichts anderer Wahrheitskonzeptionen.